

Theodor Christoph Sandrock op middelbare leeftyd, datum onbekend.
Foto uit familiebesit.

Die woonhuis van Theodor Christoph Sandrock en sy eggenote,
Pretoriusstraat 770 te Pretoria, van 1940 tot 1953.
Foto C. de Jong.

van die Algemeen Nederlandsch Verbond, opgerig te Brussel in 1895 ter versterking van die betrekkinge tussen Dietstaliges oor die hele wêreld, die Afrikaners inbegrepe. Hy het saam met dr. E.C.Godêe Molsbergen en mnr. John Gaspard Gubbins hom beywer vir die skenking van kort tevore gevonde stukke van die grafsteen van Jan van Riebeeck en sy tweede eggenote Maria Scipio in Batavia aan Suid-Afrika. Godêe Molsbergen was enkele jare professor in Stellenbosch, historikus, van Suid-Afrika en in 1922-36 argivaris in die Landsargief te Batavia.¹³⁾ Gubbins was van Engelse geboorte, boer in Wes-Transvaal, groot Africanaversamelaar en grondlegger van die Africanamuseum te Johannesburg.¹⁴⁾ Die Goewerneur-Generaal en die Volksraad in Batavia het toegestaan dat die stukke na die kultuurhistoriese museum in Kaapstad gestuur is.

Hy het hom ook ingespan vir die ekonomiese betrekkinge tussen Oos-Indië en Suid-Afrika, hoewel dié lande oppervlakkig beskou min het om mekaar aan te bied. Toe die Koninklijke Paketvaart-Maatschappij - 'n groot redery vir Oos- en Suid-Asië - weens gebrek aan vrag in die Groot Depressie skepe moes oplê, het hy die KPM-direksie aangeraai om 'n lyndiens na Suid-Afrika te open. Die KPM het die diens met passasiers- en vragskepe in 1932 begin en later uitgebrei na Wes-Afrika en Suid-Amerika. Hy het bygedra tot die invoer van Suid-Afrikaanse beeste in Oos-Indië. Hy het in kontak met sommige Afrikanerboere op Wes-Java, van Ceylon afkomstig, gebly. Daar bestaan 'n foto van hom en die bekendste van dié Afrikaners, tydens sy besoek aan hul bedryf, de Generaal-de-Wet-boerderij, omstreeks 1933 geneem.

Terug in Suid-Afrika

Hy het in 1933 met pensioen afgetree en met sy eggenote en hul kinders Robert en Alida Clara na Suid-Afrika geëmigreer. Die KPM het hulle en hul besittings kosteloos vervoer. Omstreeks dieselfde tyd het Herman en Theodor Heinrich ná hul voltooid studie in Nederland hulle in Suid-Afrika gevestig omdat hul vader vir hulle geen toekoms in Oos-Indië verwag het nie. Hy was reg. Van 1942 tot 1945 is Oos-Indië deur Japan beset, in 1945 is die Republiek Indonesia uitgeroep, in 1945-49 het die Republiek 'n onafhanklikheidsoorlog gevoer, eers teen Britse en daarna teen Nederlandse troepe, en in 1949 het Nederland die gesag aan die Republiek oorgedra. Die Republiek het in 1958 tydelik alle Nederlanders verban en hul eiendomme verbeurd verklaar.

Theodor Christoph het 'n plaas by Springfontein gekoop, mede omdat hy verskeie jare in dié Suid-Vrystaatse dorp deurgebring het. Hy het dié plaas Gondangdia genoem na die deftige voorstad van Batavia waar hy gewoon het. Hy het met eersteklas Jerseybeeste, Percheronperde en merinoskape geboer en 'n modelplaas tot stand gebring.

"In 1938 was vader op het hoogtepunt van zijn economische belangstelling", het sy seun Herman my in 1986 geskryf.¹⁵⁾ Hy was toe net soos eerste minister J.B.M. Hertzog en minister van finansies Klasie Havenga direkteur van die dagblad "Die Vaderland" wat hulle destyds uit sy finansiële moeilik-hede gehelp het, en van die weekblad "Brandwag". Van 1938 dateer ook die enigste publikasie wat ek van hom gevind het. Dit is die teks van 'n lesing wat hy op Dinsdag 7 Junie 1938 vir die tak Pretoria van die Ekonomiese Ver-

eniging van Suid-Afrika gegee het. Die teks is gepubliseer in die "Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Ekonomie", jaargang 1938, in Engels met die titel "Banking in Java and South Africa".¹⁶⁾ Die inhoud is belangrik genoeg om hierby stil te staan, want min Suid-Afrikaners skenk aandag aan Oos-Indië, hoewel die Kaapkolonie onder die Vereenigde Oost-Indische Compagnie ongeveer 150 jaar vanuit Batavia bestuur is.

Die bankwese in Oos-Indië en Suid-Afrika

Sy lesing is gegrond op sy persoonlike ervaring van 30 jaar. Hy skets die muntwese in Nederlands Oos-Indië wat net soos state in Suid-Afrika met oormatige papiergeld en inflasie gekamp het. Tot omstreeks 1900 het talle buitelandse munte gesirkuleer en was die voorsiening van gawe Nederlandse munte geheel onvoldoende, onder meer weens die ontsaglike uitgestrektheid van die kolonie, hoewel Oos-Indië die eerste land buite Europa was waar in 1828 'n sirkulasiebank - die Javasche Bank - gestig is.¹⁷⁾ Eers tussen 1907 en 1920 het die voorsiening met Nederlandse munte verbeter.

Die Javasche Bank was die oudste suksesvolle sirkulasiebank buite Europa en mede daarom het sy statute ten dele as voorbeeld van die statute van die Suid-Afrikaanse Reserwebank in 1920 gedien. Origens was daar groot verskille tussen die twee instellings. Die Javasche Bank was vanaf sy stigting sowel sirkulasiebank - in die 20ste eeu sentrale bank genoem - as handelsbank, terwyl die S.A. Reserwebank uitsluitend sentrale bank was. Die gevestigde Javasche Bank het 'n magsooplossing teenoor die regering en die na hom gestigte private handelsbanke ingeneem wat die SARB 20 jaar lank moes ontbeer. Europese kooplui in Oos-Indië wat ontevrede oor die Javasche Bank en die Nederlandsche Handel-Maatschappij, 'n ander halfmonopolistiese instelling, in 1824 gestig, was, het in 1857 die Nederlandsch-Indische Excompto Maatschappij opgerig. Dit was 'n aktiewer bank vir kort krediet.

Oos-Indië het 'n aantal lokale banke behou, maar die grootste handelsbanke het hul hoofkantore in Amsterdam, Londen, Yokohama of Hongkong gehad. Slegs die Javasche Bank en die Excompto-Maatschappij het hul hoofkantoor in Batavia gehad. Theodor Sandrock merk op p.170 oor die vestiging van sommige banke se hoofsetel buite Oos-Indië op: "It must have retarded the economic development of the country owing to the fact that their head offices are six thousand miles away..."

Na omstreeks 1900 het die Javasche Bank veel aktiewer geword en Sandrock kla oor die hewige mededinging wat die sentrale bank die handelsbanke aandoen. Hy vind die toestand in Suid-Afrika baie gunstiger, omdat hier slegs drie handelsbanke is, waarvan twee groot Britse instellings, wat buitensporige mededinging vermy. Hy pleit vir verlegging van die Suid-Afrikaanse valutahandel van Londen na Suid-Afrika, onder meer ten geriewe van die KPM wat via Londen met Suid-Afrika valutatransaksies moet verrig (p.182-183). Hy kritiseer op p.183 die vrygewige subsidies en kredietverlening deur die Landbank aan die Suid-Afrikaanse boere: "It is unreasonable to grant loans without sufficient discretion to a group of countrymen - the good farmers excepted - who are infected by politics and cling to antiquated methods." Sy kritiek

weeg des te swaarder omdat hy 'n progressiewe boer was. Hy stel die samewerking van die Javasche Bank en handelsbanke op Java op inisiatief van die Es-compto-Maatschappij in 1922 tot stigting van 'n hoognodige hipoteekbank ten voorbeeld aan Suid-Afrika, d.w.s. hy het slegs matige vertroue in die bouverenigings wat hier in plek van hipoteekbanke opereer. Hy eindig met 'n woord van lof vir "the splendid work which is being done by Ons Eerste Volksbank in Pretoria", die voorloper van die Volkskas wat in 1934 gestig is.

Laaste lewensjare

Kort na 1938 openbaar die gevreesde siekte van Parkinson hom by Theodor Sandrock. Daarom het hy en sy eggenote die modelplaas Gondangdia by Springfontein verlaat en 'n huis te Pretoria, nommer 770 in Pretoriusstraat gekoop. Destyds was dié siekte ongeneeslik en sy spiere is geleidelik verlam, sodat hy ten slotte geheel invalide was. Sy brein het altyd helder gebly. Hy het nie vereensaam nie, sy talle vriende in die hoofstad het hom dikwels besoek. Die president van die S.A. Reserwebank, J. Postmus, en die direkteur van dié instelling, dr. E.H.D. Arndt, was gewoon om elke Donderdag finansiële vraagstukke met hom te bespreek. Sy kinders het almal 'n suksesvolle loopbaan gevolg. Sy eggenote is tydens 'n besoek aan haar familie te Zeist in Nederland skielik oorlede en daar begrawe. Hy is in Pretoria verder versorg deur 'n ongetroude suster en is op 28 November 1953 oorlede.

Hy was 'n vooraanstaande lid van die vrymesselary in Oos-Indië. Sy verdienstes as bankier is erken deur die toekening van die ridderskap in die Orde van Oranje-Nassau in 1929 en van die ridderskap in die nog hoër gewaardeerde Orde van die Nederlandse Leeuw in 1932. Sy karakter is geprys as opreg en beginseltrou. Hy het hom altyd afsydig van politieke partystryd en gekonkel gehou.¹⁸⁾

Verwysings

- 1) "Alphabetical Roll of the Prisoners of War in Ceylon, received between 8 August 1900 and 30 November 1901", gedruk op las van die Britse militêre administrasie.
- 2) S.P.R. Oosthuizen, "Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes gedurende die Anglo-Boereoorlog 1899-1902", D. Phil., Universiteit van die Oranje-Vrystaat, 1976, p.148; ongepubliseerde, belangrike werk.
- 3) Oosthuizen, t.a.p. verwysing 2 hierbo.
- 4) Karel Schoeman, "Die Huis van die armes, Die Berlynse Sendinggenootskap in die Oranje-Vrystaat 1854-1862, 'n bloemlesing geredigeer en vertel deur Karel Schoeman;" Human & Rosseau, Kaapstad-Pretoria 1985, 144 pp.
- 5) Linda Zöllner en J.A. Heese, "The Berlin missionaries in South Africa and their descendants;" Human Sciences Research Council (RGN), Pretoria 1984, 586 pp., - p.402-405 familie Sandrock.
- 6) Hy was die vader van prof. E.H.D. Arndt, dosent in ekonomie aan die Universiteit van Pretoria, daarna besturende direkteur van die Suid-Afrikaanse Reserwebank en Registrateur van finansiële instellings te Pretoria.
- 7) Die oudste seun van Theodor Christoph, met die naam Herman Christoph,

het my in sy briewe van 26 Oktober 1985 en 21 Januarie 1986 uitvoerig oor sy vader ingelig. Waar ek geen bron vermeld nie, is dié briewe my bron. Herman se weduwee en sy suster Alida Clara het my verskeie foto's van Theodor verskaf, waarvoor ek ook hulle graag bedank.

8) "Alphabetical Roll of the Prisoners of War," t.a.p. verwysing 1 hierbo, en "Additions to List of Free State Prisoners of War," onder T.C. Sandrock.

Theodor se suster Clara Louise, gebore op 15 Julie 1883, is in Februarie 1908 getroud met Frederick Matthew Fulton. Kyk Zöllner en Heese, verwysing 5 hierbo, p.404. Fulton was 'n Britse offisier en een van die talle Britse militêre wat na die oorlog in Suid-Afrika geby het. Hy is benoem tot vrederegter op Springfontein en het daar kennis met sendeling C. Sandrock en sy dogter Clara gemaak. Fulton het later hoof van polisie in Johannesburg geword. Volgens familie-oorlewering is hy die offisier wat Theodor op 4 April 1900 gevangeneem het. Deur sy huwelik het hy Theodor se swaer geword.

9) Escompto is afgelei van Nederlands excompteeren, dit is die aankoop van handelswissels met diskonto. Teenoor escompteeren het disconteeren gestaan, dit was die verkoop van wissels. In die 20ste eeu het escompteeren en escompto in Nederland in onbruik geraak. Escompteeren is vervang deur disconteeren en die ou term disconteeren deur verdisconteeren.

10) Die geskiedenis van die bankwese in Nederlands Oos-Indië, onder meer van die handelsbanke, is beskryf deur G.M. Verriijn Stuart, "Het bankerzen in de Nederlandsche koloniën", G. Delwel, Wassenaar 1934; die handelsbank die Nederlandsch-Indische Escompto-Maatschappij is bespreek op p.108-128. Kyk ook die "Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië", tweede druk, deel een, M. Nijhoff, Den Haag, en E.J. Brill, Leiden, 1917, onder Credietinstellingen en Escompto-Maatschappij, Nederlandsch-Indische.

11) Zöllner en Heese, t.a.p. verwysing 5 hierbo, vermeld op p.403 per abuis dat Theodor Christoph in diens van die Bank van Java (letterlike vertaling van die Engelse naam Bank of Java) was.

12) Brief van Herman Sandrock aan C. de Jong van 26 Oktober 1985.

13) Kyk lewenskets van E.C. Godée Molsbergen in E.C. Godée Molsbergen, "Jan van Riebeeck en sy tyd", J.L. van Schaik, Pretoria 1968, vertaal deur B.J. Liebenberg van UNISA met aanvullings deur J. Ploeger, "Meer oor die boek en die skrywer daarvan" op p.120-130.

14) Artikel oor John Gaspard Gubbins in "Suid-Afrikaanse Biografiese Woordboek, deel een", Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing en Tafelberg, Pretoria en Kaapstad, 1968, p.352-353, ook in Engels gepubliseer.

15) Brief van Herman Sandrock aan C. de Jong van 26 Oktober 1985.

16) "Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Ekonomie (South African Journal of Economics)", jaargang 6, Johannesburg 1938, p.165-185.

17) Nederlands Oos-Indië was ook een van die eerste, moontlik die eerste, land buite Europa wat die goudwisselstandaard toegepas het, amptelik sedert 1891. Dit hou in dat die monetêre outoriteite, hier die Javasche Bank, die wisselkoers van die Indiese gulden op Nederland gestabiliseer het ten opsigte van die Nederlandse gulden sonder om 'n edelmetaalreserwe in goud of silwer aan te hou.

18) Nekrologieë van Theodor Christoph Sandrock het verskyn in die maandblad "de Nederlandse Post", jaargang 7 no. 8, Kaapstad-Johannesburg, Desember 1953, p.26, en in "Zuid-Afrika, Maandblad van de Zuid-Afrikaansche Stichting Moederland (ZASM) te Amsterdam", jaargang 31, no. 1, Amsterdam, januari 1954, p.23.

Kinders van Theodor Christoph Sandrock en sy eerste eggenote Maria Elisabeth Mastenbroek was:

Herman Christoph, 1907-1987, prokureur, daarna regs kundige by Sanlam in Kaapstad, getroud met Maria Magdalena Malan.

Theodor Heinrich, 1908-1940, diere-arts, getroud met Sylvia Forssman, nakomeling van die bekende O.W.A. Forsmann van Potchefstroom (?)

Max, 1912-1971, ingenieur.

Kinders van Theodor Christoph Sandrock en sy tweede eggenote Alida Mastenbroek was:

Robert, 1921-1984.

Carl, 1923, jonk oorlede.

Alida Clara, gebore 1927, getroud met die arts Gert J.J. van Deventer te Rustenburg.

Theodor Heinrich het as diere-arts gekwalifiseer in die fakulteit van Onderstepoort.

- o -

SKOOLTUINEKOMPETISIE 1987

deur Mev. S.W. Jacobs

Sedert die ontstaan van die Genootskap Oud-Pretoria se skooltuinekompetiese in 1955 het slegs laerskole daaraan deelgeneem. By 'n bestuursvergadering van die Genootskap gehou op 3 Junie 1987 is daar egter besluit dat inskrywingsvorme vir deelname ook aan hoërskole in Pretoria en omgewing gestuur moes word. Die gevolg was dat daar in 1987 benewens 17 laerskole ook tien hoërskole aan die kompetisie deelgeneem het. Hulle het onderskeidelik in 'n junior en senior afdeling meegeding. Die uitslag van die kompetisie was soos volg:

Hoërskole (senior afdeling):

Eerste prys: Pretoria High School for Girls, Pretoria

Tweede prys: Hoërskool Overkruin, Wonderboom

Laerskole (junior afdeling)

Eerste prys: Laerskool Mayville, Mayville

Tweede prys: Laerskool Fleur, Verwoerdburg

Ons dank aan mnr. J.J. Aves wat die tuine beoordeel het, en aan die skole wat deelgeneem en op daardie manier wedywing help bevorder het.

Skildery deur die Duitse oorlogskilder Sylvester Reisacher gemaak van 'n nagtelike deurbraak van 'n Boerekommando onder generaal C.R. de Wet deur die Britse blokhuis- en doringdraadlinie langs 'n spoorlyn in die Oranje Vrystaat (?) tydens die sluipoorlog 1901-1902. Die skildery is die vyfde werk van Reisacher in die Nasionale Kultuurhistoriese- en Opelygmuseum (NASKO) te Pretoria.
Foto NASKO.

MOONTLIKE VOORBEELDE VIR REISACHER SE SKILDERYE VAN DIE TWEDE
ANGLO-BOERE-OORLOG 1899-1902 (5)

deur C. de Jong

Vyfde en laaste skildery: Deurbraak van generaal De Wet deur die
Britse linies

Die eerste vier skilderye van die Duitse oorlogskilder Sylvester Reischer het veldslae in die eerste fase van die oorlog 1899-1902, die gereëldde oorlog, as onderwerp. Die tweede fase is die tydperk van die sluipoorlog of guerrilla (Duits: Kleinkrieg). Dit is passend dat Reischer in sy laaste werk 'n hoogtepunt van die sluipoorlog uitbeeld. Dit is 'n nagtelike deurbraak van generaal C.R. de Wet met sy kommando deur Britse blokhuis- en doringdraad-linies langs 'n spoorlyn.

Ek het in my inleiding tot die reeks skilderye in Pretoriana no. 89 gewys op die ontwikkeling in Reischer se reeks, waarby hy hom by elke skildery onafhankliker van sy voorbeelde in Britse tydskrifte en oorlogsboeke maak. Opvallend is die vryheid, los van sy voorbeelde, waarmee hy sy laaste onderwerp behandel. Daar is verskeie kunsvoorstellings van nagtelike deurbraakpogings van Bittereinderkommando's, vol vaart en spanning, soos blokhuisse in vuurgeveg met Boere, Britse pantsertreine wat hul sterk soekligte op Boereruiters rig en hulle hewig beskiet, kuddes opgejaagde, dolgeworde vee wat doringdraadheiningns bestorm en plattrap, perderuiters wat agter die vee deur die geslane bresse ja en Britse soldate in geveg met hulle. Die Britse leërbevel het tale blokhuisse digby die spoorlyne laat bou en onderling deur hoë doringdraadheiningns verbind om die spoorlyne teen die Boere te beskerm en hulle daarteen vas te keer.

Reischer het hom wyslik in die keuse van hierdie talryke spanningselemente beperk. Sy skildery is al bewoë en dramaties genoeg. Hy het slegs een blokhuis en geen Britse trein en geen stormende kuddes vee geskilder nie. Sommige, generaal De Wet ingesluit, het trouens ontken dat die Boere ooit kuddes vee vorentoe gejaag het om versperings plat te trap. Reischer beeld uit hoe 'n groot perdekmando in 'n reënagtige nag deur die draadheining langs 'n spoorlyn bars onder kruisvuur van die blokhuis links op die agtergrond en Britse voetvolk regs op die voorgrond; die digte formasie in gevegsgelid van die soldate lyk egter in hierdie omstandighede onwaarskynlik. Die spoorlyn maak 'n groot draai dwarsdeur die skildery wat die perspektief hiervan verwyd. Die tafereel is vol hollende, vallende en rollende ruiters en toon 'n maksimum aan vaart en dramatiek.

Soos vroeër gesê is, beeld die oorlog- en veldslagskilders by voorkeur die opperbevelhebber in 'n opvallende posisie uit, naamlik op 'n hoogte of in die middelpunt van die tafereel. Op die vyfde skildery ontbreek hoogtes en daarom is die Boereleier, generaal Christiaan de Wet, in die middelpunt geplaas. Hy wenk sy manskappe met sy arm om hom te volg terwyl Fleur, sy perd, oor die spoorlyn ja.

Nabeskouing van die reeks skilderye

Die vyf skilderye is verbind deur 'n simboliek van lig en donker. Die lig versinnebeeld die oorwinning van die Boere, die donker hul neerlaag. Die eerste drie skilderye is verlig deur die sonnestrale van die daeraad, soos op Spienokop, of van die middag, naamlik by Ladysmith en Colenso. Op die vierde skildery, Paardeberg, word die helder hemel verduister deur die ontploffende Britse granate en die rook van die brandende Boerelaer. Die oorgawe van generaal P.A. Cronjé met sy leër by Paardeberg was die beslissende wending in die oorlog: daarna kon die Boere die oorlog nie meer wen nie. Die vierde werk toon hoe die leër van Cronjé vasgevang is in 'n ring van vuur waaruit hulle nie kon wegbreek nie.

Die vyfde werk is gehul in nagtelike donker onder 'n hemel met dik reënwolke sonder sterre. Die donker kleur simboliseer die somber sluipoorlog toe dit nag vir die Boererepublieke geword het. Dit is in teenstelling tot die vierde werk vol beweging en aksie, maar dit is 'n vlug voor die vyand uit, want die Britte agtervolg De Wet se kommando. Die deurbraak geluk soos alle deurbrake van De Wet geslaag het, maar dit kan die naderende neerlaag en oorgawe van die Bittereinders en die ondergang van die republieke nie verhoed nie.

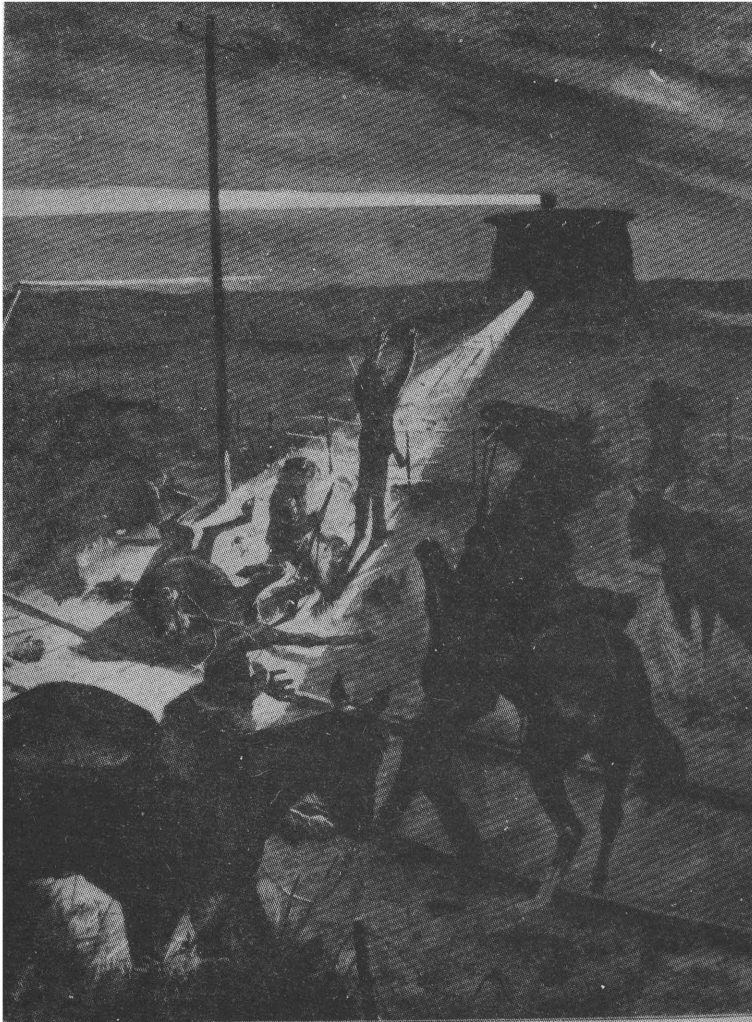
Die sombere, maar heldhaftige tafereel van die vyfde skildery vorm 'n waardige sluitstuk van die reeks.

- o -

VERSKYNING VAN BOEK OOR DIE GESLAG DU PLESSIS

Ons voorsitter, Dr. N.A. Coetzee, het jarelank navorsing oor die geslag Du Plessis in Suid-Afrika, waartoe sy eggenote behoort, gedoen en onlangs vir eie rekening 'n boek getitel "Die Du Plessis-familieboek 1688-1988" gepubliseer. Dit is gedruk by die V & R-Drukkery in Pretoria. Besonderhede oor die verskillende families waarvan lede met 'n Du Plessis getrou het, word ook in hierdie werk verskaf. President S.J.P. Kruger se geslagte word hierin behandel, omdat albei sy gades Du Plessis-nooiens was. Die boek tel nie minder as 1256 bladsye nie. Die oplaag is 250 eksemplare. Die prys is R100, algemene verkoopsbelasting ingesluit.

Belangstellendes kan die boek van Dr. N.A. Coetzee op sig kry. Sy adres is: Dr. N.A. Coetzee, Julius Jeppestraat 246, Waterkloof, Pretoria, 0181, telefoon 012 (kode van Pretoria) 463142.

DEFEAT OF A NIGHT ATTEMPT TO CROSS THE RAILWAY

Drawing by Allan Stewart

Nagtelike poging van berede guerrillastryders om die spoorlyn op die voorgrond oor te steek waarby hulle verras word deur soekligte en koeëls uit 'n naburige Britse blokhuis.

Uit: Louis Creswicke, "*South Africa and the Transvaal War*", deel 7, Caxton, Londen, sonder jaar, teenoor p. 44.